

MORFOSINTAKSA I PRAGMATIKA HRVATSKE IMENSKE FORMULE ŽENSKIH OSOBA

Kuna, Branko

Source / Izvornik: **FLUMINENSIA : časopis za filološka istraživanja, 2015, 26, 71 - 90**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:917597>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-25**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Branko Kuna

MORFOSINTAKSA I PRAGMATIKA HRVATSKE IMENSKE FORMULE ŽENSKIH OSOBA

dr. sc. Branko Kuna, Filozofski fakultet, bkuna@ffos.hr, Osijek

izvorni znanstveni članak

UDK 811.163.42'373.23

811.163.42'367.623.6

rukopis primljen: 25. 11. 2014.; prihvaćen za tisak: 20. 1. 2015.

U radu se istražuju morfosintaktička obilježja imenske formule ženskih osoba te okolnosti uporabe njihovih vlastitih imena i prezimena te od njih izvedenih pridjeva u hrvatskom jeziku. Prikupljeni primjeri pokazuju da samostalna uporaba ženskoga prezimena u odnosu na muška pokazuje veliku nestabilnost jer još nije uklopljena na odgovarajući način u jezičnu praksu. Zbog visokog stupnja obilježenosti u odnosu na većinu sklonjivih imenica u javnoj komunikaciji, žensko se prezime nerijetko tvorbeno modificira iako je to u proturječju s normom. Sklonjiva ženska prezimena rabe se i u iskazima koje obilježuje visok stupanj formalnosti, a uzroci su njihovoj pojavi pragmatičke i morfosintaktičke naravi.

Ključne riječi: *sklonidba; imenska formula ženskih osoba; jukstapozicija; posvojni pridjevi; pragmatika; rodna ravnopravnost*

1. Uvod: imenovanje kao identitetski čin

Svakodnevni život bio bi besmislen i nedosljedan bez repertoara identifikacija pomoću kojih razlikujemo i razumijemo druge i sebe među njima.¹ Prema Jenkinsu (2008) pojam identiteta nije stalan i nepromjenjiv; riječ je o nikada dovršenom procesu pri čemu ljudski identitet treba shvaćati kao socijalni identitet jer je uvijek zasnovan na značenju, a značenje je stvar konvencije. Jezik svojim oblicima i ulogama ima središnje mjesto u stvaranju identiteta jer se jezičnim činom imenovanja identificiraju ljudske jedinice i skupine, predmeti i mjesta. U izgradnji identiteta shvaćenog kao smještanje

¹ „This is true no matter where we are, or what our way of life or language. Without repertoires of identification we would not be able to relate to each other meaningfully or consistently. We would lack that vital sense of who's who and what's what. Without identity there could simply be no human world, as we know it” (Jenkins 2008: 27).

pojedina u društvenu zajednicu osobno ime predstavlja počelo, ime nam pomaže biti čovjekom, ono nas trajno obilježuje i određuje. Imenovanje je prvi čin jezične interakcije pojedinca i okoline, ali ujedno i početni čin u izgradnji identiteta svakog od nas jer se njime „subjekt konstituira i ovjerava u pripadajućoj zajednici” (Pternai Andrić 2014: 123). Semiotički gledano ime je kao mentalna jedinica samo **pokazatelj** svoga referenta, u pragmatičkom smislu ime je **pomagalo** kojim individue uvodimo u govor (Mill prema Potrč 1987: 135), a u gramatičkom smislu „ime je **imenska sintagma** s izraženom razlikovnom funkcijom upućivanja na pojedinačni entitet” (Trask 2005: 116).

Još od najstarijih jezičnih stanja ljudi su se identificirali osobnim imenima, a prezime kao nepromjenjivi i nasljedni član imenske formule javlja se na višem stupnju razvoja društvenog uređenja i u složenijim prilikama. Prema Šimunoviću (2006) uvođenje prezimena kao dopuskog sredstva identifikacije u europskim zemljama bilo je postupno i neravnomjerno, a u Hrvata začetci sežu u XII. stoljeće s tim što njihova masovna uporaba počinje nakon Tridentskog koncila u XVI. stoljeću. U načinu imenovanja odražava se i društvena moć onog tko ga izvršava, ali i njegova povezanost s onim tko ime dobiva. U činu imenovanja osobno ime zadovoljava potrebu identifikacije u skupini, a prezime je nasljedno obiteljsko ime (Vodanović 2007). Praksa je pokazala neujednačenost nazivlja koje se odnosi na osobno ime i prezime. Sukladno hrvatskoj onomastičkoj tradiciji u radu se pod nazivom **osobno ime** misli na „obvezatan nenasljedni individualni antroponim” (Frančić 1996: 19), a onomastički naziv **imenska formula** odnosi se na „jedan ili više antroponima koji služe točnoj identifikaciji ljudske jedinke” (Frančić 1996: 20) i koji „čine obvezno osobno ime i prezime” (Šimunović 1995: 180). I dok muška imenska formula (IF) pokazuje stabilnost i manji broj varijacija, ženska IF pokazuje veliku morfosintaktičku nestabilnost i iznimke. Ponašanje IF muških i ženskih osoba u hrvatskom jeziku na svojevrsan je strukturni način označilo rodnu različitost, a prema nekima i rodnu neravnopravnost u jeziku.²

Zadaća je ovoga rada potvrditi hipotezu da jezik nikada nije neutralan, već je on mjesto gdje se začinju, kristaliziraju i ponavljaju odnosi dominacije i isključivanja drugih (Foucault 2001). Imenovanje neke osobe istinski je identitetski čin, ali način kako je imenovanje izvedeno može u određenom situacijskom kontekstu predstavljati i vrijednosni čin, pogotovo kada se imenovanje razlikuje od uobičajenog ili „ispravnog”. Imenovanjem drugih pojedinac ili skupina na posredan način govori i o sebi (Valentine 1998).

² Suvremeno stanje pokazuje da se unose novi momenti u strukturi IF jer je zbog pojave dvostrukih osobnih imena te borbe za ravnopravnost spolova ženska IF sve duža zbog udvajanja prezimena nakon vjenčanja. U ovom radu to nije posebno razmatrano jer bi se mogle uključiti brojne nove postavke koje bi nastale kombinacijom dvaju osobnih imena pisanih sa spojnicom, nesastavljeno i sastavljeno (*Ana-Marija*, *Ana Marija*, *Anamarija*) te dvostrukim (u praksi i višestrukim) sklonjivim i nesklonjivim prezimenima pisanih sa spojnicom ili bez nje: *Jukić Gotovin-a*, *Kondž-a Ljubić*, *Kondža-Jukić*, *Kondž-a Gotovin-a*, *Ljubić Jukić*, *Jukić-Ljubić* i sl.

2. Morfosintaksa IF ženskih osoba

Temeljna razlika između dviju imenskih formula, muške i ženske u višim sintaktičkim cjelinama, u standardnom jeziku³ jest sklonjivost obaju članova muške IF, a u ženskoj je u pravilu sklonjivo samo osobno ime osim ako prezime završava na *-a*. Tako se u *Hrvatskoj gramatici* E. Barić i dr. (1995: 103) navodi: „U imenskoj formuli od imena i prezimena u sklonidbi se postupa različito s obzirom na to je li riječ o muškoj ili ženskoj osobi. **a.** Ako je riječ o muškoj osobi, uvijek se sklanjaju i ime i prezime, npr. *Ivana/Ivice Generalića, Ivanu/Ivici Generaliću*. **b.** Ako je u pitanju ženska osoba, onda se redovito sklanja samo ime *Zore/Ivice Generalić, Zori/Ivici Generalić* itd.” Isto zastupaju Raguž (1997) i Šimunović (2006). Kada je riječ o prezimenu ženskih osoba na *-a*, stajališta su u gramatikama i savjetničkoj literaturi podijeljena. Da se takva prezimena uvijek sklanjaju, navode Brabec-Hraste-Živković (1970), a prema Ragužu (1997: 44) načelno se ne dekliniraju kao i prezimena na suglasnik, no u razgovornom jeziku ona su sklonjiva (*Mariji Bevanđi*). E. Barić i dr. (1995) sklonidbu ženskih prezimena na *-a* ne raslojavaju stilski te smatraju da su oba lika prihvatljiva (*Bele Krleže, Beli Krleži/Bele Krleža, Beli Krleža*).

S obzirom na prethodno rečeno, ovisno o tome je li osobno ime sklonjivo (S) ili nesklonjivo (N), ako se uzme genitiv ženske IF, dobivaju se četiri temeljne postavbe:

	vrsta	struktura	GENITIV	
(1)	IF ₁	S–N	An- <i>e</i>	Jukić- <i>ø</i>
	IF ₂	S–S	Dunj- <i>e</i>	Gotovin- <i>e</i>
	IF ₃	N–S	Karmen- <i>ø</i>	Kondž- <i>e</i>
	IF ₄	N–N	Doris- <i>ø</i>	Ljubić- <i>ø</i>

Ako bi se uzelo u obzir kombinacije sastavnica unutar dvojnih osobnih imena (*Ana Doris*) i sastavnica unutar dvojnih prezimena (*Ljubić Kondža*) te razlike u pisanju sa spojnicom i bez nje, broj postava mogao bi se utrostručiti, stoga ćemo se zadržati samo na dvjema najproširenijima. U IF₂ sklonjiva su oba člana jer nema (morfološke) zapreke, obje imenice mijenjaju se prema sklonidbenoj *e*-vrsti. U IF₁ kao najčešćoj postavi hrvatskih ženskih imenskih formula prezime je nesklonjivo jer je sklonjivost obilježje muške IF, ali takva je imenična skupina uklopljena u suvremeni jezik i ne osjeća se da je obilježena kao što je slučaj s IF₃ i IF₄.

Nadalje, u jeziku postoje i druge vrste imeničnih skupina (IS) u kojima se također sklanja samo prvi član (v. Kuna 2002). U usporedbi s njima prezime u ženskoj IF jedna je od vrsta jukstaponiranih ili supostavljenih sintaktičkih jedinica „bez posredstva gramatikaliziranih elemenata” (Pranjeković 2001: 109) koje skupa s drugom sastavnicom

³ Cameron (1992) pod tim nazivom podrazumijeva normirani, prestižni izraz kojim se služi obrazovana elita. Standardni jezik za Mićanovića (2006) predstavlja nadregionalni, kodificirani varijetet koji se u prvom redu rabi u službenim situacijama, odnosno javnoj komunikaciji.

čine IS. Jedno od obilježja jukstaponiranih IS jest odnos podređenosti ili zavisnosti između sastavnica skupine, a riječ je o primjerima poput:

- (2) *slučaj Čilić; slučaj prisluškivanje; afera Remorker; afera meso; retencija Trstik; uragan Katrina.*

Sintaktički i semantički odnosi sastavnica unutar te vrste IS dijele visok stupanj podudarnosti s IF ženskih osoba. Jukstaponirani element u IF je prezime, a u ostalim IS to može biti vlastita ili opća imenica. Dio koji se sklanja u ženskim IF jest osobno ime, a u drugim IS to je sporni pojam apozicije. Prema tradicijskom shvaćanju apozicije su kao i atributi „sporedni dijelovi rečenice” (Brabec-Hraste-Živković 1970: 195), a tomu možemo dodati i tvrdnju iz nešto kasnije preoblične gramatike: „Apozicija se s imenicom uz koju je uvrštena slaže samo u padežu” (Katičić 1991: 448). Međutim, u pristupu generativne gramatike, počevši od teorije načela i parametara naovamo, dijelovi IS koji se uvriježno nazivaju apozicijama ne moraju biti samo na položaju dopune, već one u imeničnoj skupini mogu biti **glave**, jezgre skupine. Glava je središnji pojam te sintaktičke teorije, o čemu Radford (1998: 18) kaže: „*It is a general (indeed, universal) property of phrases that every phrase has a headword which determines the nature of the over all phrase*”.⁴ Lindauer (1995) u analizi vrsta „pratitelja imenica” ili „nominala”, koje skupno naziva atributima, unutar IS kao ključni morfosintaktički kriterij uzima **fraznost**. Atributi koji imaju vrijednost fraze podliježu padežnom filteru te oni uvijek imaju padež. Atributi koji ne mogu biti projicirani u frazu, ne mogu se sklanjati, niti mogu biti sročni s glavom, odnosno jezgrenom imenicom.⁵ U spomenutim primjerima u (2) jukstaponirane IS prema Lindaueru bile bi nefrazne jer se u njima tradicijski pojam apozicije, zapravo glava skupine, ne slaže u padežu s imenicom koja je desno od nje i koja ju određuje. Da glava IS određuju prirodu i sintaktičko ponašanje cijele imenične skupine, može se vidjeti u sljedećem primjeru u kojem postoji strukturna podudarnost sa ženskom IF (glava je istaknuta kosim slovima):

- (3) Kuća Ane Jukić nije oštećena u oluji Teodor koja je poharala riječko područje.

U drugoj IS da je glava imenica *oluja*, a ne vlastito ime *Teodor*, vidi se i u činjenici što ona veže relativnu rečenicu, odnosno *oluja* je antecedent relativne rečenice,⁶ a u službi tradicionalnog pojma apozicije u tom je primjeru ime *Teodor*.

Drugo morfosintaktičko obilježje te kategorije jest **nemogućnost modifikacije** zavisnog dijela jukstaponirane IS zbog njegova nefraznog statusa, pri tome mislimo na dodavanje pridjeva, determinatora i kvantifikatora. Dakle, modificirati se može samo glava skupine, u suprotnom cijela je IS negramatična: *snažna oluja Teodor* – **oluja snažni Teodor*; *ona afera Podravka* – **afera ona Podravka*; *neki slučaj Čilić* – **slučaj neki Čilić*. Sve

⁴ Na mjestu glave, koja prethodi svojim dopunama, mogu biti i pridjevi, prijedlozi, imenice i glagoli (*ibidem*).

⁵ „Phrasenwertige Nominale unterliegen dem Kasusfilter, sie müssen daher stets Kasus tragen. Attribute, die nicht zu einer Phrase projizieren, können somit weder flektieren noch eine Kongruenzbeziehung mit dem Kernnomen eingehen” (Lindauer 1995: 47).

⁶ U suprotnom bi relativna rečenica glasila: *koji je poharao riječko područje*.

to u istoj mjeri vrijedi i za IF: *hrabra Marija Jurić Zagorka* - **Marija hrabra Jurić Zagorka*; *mlada Ana Rajković* - **Ana mlada Rajković*.

Treće obilježje jest **kontaktni položaj** članova skupine. U prethodnim primjerima može se uočiti i to da nefrazni (i nesročni) zavisni dio skupine (*Teodor, Podravka, Čilić*) mora uvijek stajati uz svoju glavu, jezgrenu imenicu. Jukstaponirano vlastito ime u odnosu na svoju glavu može biti u dvovrsnom semantičkom odnosu:

1. vlastito ime ima posvojnu ili lokativnu tematsku ulogu: slučaj *Čilić* → *Čilićev* slučaj; Sveučilište *Oxford* → Sveučilište *u Oxfordu* - i takve se skupine nazivaju **odredbene (determinativne)** jukstapozicije.

2. jedan član skupine objašnjava se drugim članom: retencija *Trstik* → *Trstik* je retencija; slučaj *prisluškivanje* → *prisluškivanje* je slučaj - tada se govori o **objasnidbenoj (eksplikativnoj)** jukstapoziciji.

Iako je sintaktičko ponašanje članova u ženskoj IF istovjetno objema vrstama jukstaponiranih IS, Lindauer (1995) imenske formule smatra zasebnom vrstom koja bi pripadala tzv. višechlanim vlastitim imenima (*mehrteilige Eigennamen*). Međutim, semantički odnos između osobnog imena i prezimena u ženskoj IF nalik je 1. vrsti jukstaponiranih IS. Prezime kao oznaka pripadnosti obitelji također na svojevrsan način nosi (posvojnu) tematsku ulogu, a osobno ime nedvojbeno je oznaka identiteta.

U hrvatskom jezikoslovlju dosljednu kritiku tradicijskog tumačenja apozicije i drukčiji pogled na tu sintaktičku kategoriju, sadržajno i terminološki, donosi Marković (2008). Zavisni dio IS (dodatak), uvijek desni član koji naziva **apozitivom** restriktivno modificira lijevi član - glavu, a cijelu sintaktičku skupinu naziva **apozitivnom sintagmom**. Kao apozitiv može se pojaviti opća imenica i vlastito ime.⁷ Slično stajalište zauzimaju Belaj i Tanacković Faletar (2014) s tom razlikom što oni izdvajaju pojedine primjere u kojima ulogu modifikatora može imati i lijeva sastavnica skupine: *gost profesor, žena akademik*.

3. IF nekad i danas

Prema Šimunoviću (2006: 42) žene su „dobivale prezime: po očevu koljenu djevojačko, a udajom po muževljevu”. Gramatičkim sredstvima isticana je ovisnost o muškarcima: *Mila Gojsalića, Dora Krupićeva, Katarina Zrinska*. U većini slavenskih jezika tako se i danas tvore službena prezimena ženskih osoba te su ona promjenjiva i u ženskom rodu: *Karenjina* (ruski), *Živkova* (bugarski), *Podolska* (ukrajinski), no u hrvatskom i drugim

⁷ Tako bi prema Markoviću (2008) u primjerima: *premijer Milanović, predsjednica Grabar Kitarović* - prezimena na desnoj strani skupine predstavljala apozitiv (apoziciju), a glave su lijeve sastavnice *premijer* i *predsjednica*. Slijedom toga isti strukturni i semantički odnos je i u IS s rodnom obilježivačem: gospodin *premijer*, gospođa *predsjednica*. Desne sastavnice skupine predstavljaju apozitiv koji modificira glavu skupine na lijevoj strani. No, čini se dvojbenim da su prvi/lijevi član (*gospodin* i *gospođa*) semantički nadređeni drugomu/desnomu (*premijer*, *predsjednica*). Rodni obilježivači samo su znak poštivanja, uljudnosti, dio adresativne formule, a značenjsko središte ima desna imenica, ne samo kada je riječ o onima koje označuju državničku dužnost već bilo koje druge, npr. gospođa *profesorica, pročelnica, odvjetnica*; gospodin *tajnik, inženjer, voditelj*...

zapadnim južnoslavenskim jezicima ona su nesklonjiva i u pravilu u muškom rodu. Međutim, vezu sa slavenskim slojem nalazimo u pučkoj uporabi gdje su ženska prezimena (mimo službenih) bila u pravilu sklonjiva te su sadržavala sufikse koji su se dodavali očevu ili muževljevu imenu, prezimenu ili nadimku. Podrijetlom ti su sufixi bili imenični: *Stojanica*, *Krupićka*, *Jurkuša* ili pridjevni: *Baričeva*, *Tudorova*, *Šimina* (*ibidem*, 293–4).

Sklonidba ženskoga prezimena sve do sredine prošloga stoljeća u hrvatskoj se jezikoslovnoj literaturi promicala jer je svrha imenovanja ženske osobe bila očitovanje čija je, komu pripada – ocu ili mužu. Tako Maretić (1924) u svom *Jezičnom savjetniku* navodi da „ugledanje” na njemački, a vjerojatno i francuski jezik, u kojima se prezime ženskih osoba ne sklanja, treba odbaciti te u uporabi treba voditi računa o tome govori li se o ženskoj osobi kao djevojci ili o supruzi i udovici:

Tko ima pravoga jezičnog osjećanja, on će pisati i govoriti za žensko, ako je udato ili udovica: Milica **Nikolička**⁸, za Danicu **Petrovičku**, sa Zorom **Vidovičkom**, – ako je djevojka: Milica **Nikoličeva**, za Danicu **Petrovičevu**, sa Zorom **Vidovičevom**; u ovom drugom slučaju dobro je također: Milica **Nikolića**, za Danicu **Petrovića**, sa Zorom **Vidovića** i t. d. (Maretić 1924: 197).

I dok su se prva dva načina sklonidbe prezimena u ženskoj IF (sa sufiksima *-ka* i *-ova/-eva*) očuvala u praksi, posljednji primjer uporabe genitiva prezimena ženske osobe neovisno o padežu kojim cijela IF treba biti obilježena, koju spominje Maretić, svojstven je još jedino narodnom pjesništvu te je danas iznimno stilogen kao „jedar pučki izraz” (Katičić 1991: 422). Koliko god su danas takvi načini sklonidbe prezimena neobični, daleki ili arhaični, oni su okamenili stanje patrijahalnoga duha gdje je ženska osoba predmet koji se posjeduje, kao i svaki drugi. Žena i svi drugi ukućani obilježeni su kao nedjeljiva cjelina koju ima *pater familias* (Bio sam u *mlinu Martinovića* / Bio sam sa *sekom Martinovića* / Bio sam s *Marijom Martinovića*). Takvo shvaćanje blijedi, ali simbolički poredak između spolova koji se stoljećima gradi(o) nije jednostavno promijeniti. Ako se to događa u stvarnosti, onda muška subjektivnost nužno ima odraz u jeziku, i obrnuto jezik kao takav oblikuje našu stvarnost. Mate Hraste još 1953. žali što se stvarnost opire jezičnom nasljeđu koje Maretić savjetuje da se očuva, ali je svjestan da su nastupile mijene te da žene imenovanjem žele naglasiti svoju samostalnost i ravnopravnost s muškarcima te da preporučenim sufiksima u svojim prezimenima ne žele izricati svoje bračno stanje niti socijalnu ovisnost o ocu ili mužu. Iz toga je proistjecala i nesklonjivost ženskog prezimena koja se usađivala postupno:

Nerazlikovanje oblika za ženska prezimena u književnom jeziku počelo se provoditi prije Prvoga svjetskoga rata, nastavilo se između dva rata, a završilo se uglavnom nakon Drugog svjetskog rata. Iako to ne odgovara duhu našega jezika, danas je to u književnom jeziku činjenica, preko koje ne možemo prijeći, nego je valja prihvatiti kao pravilo. Ono, što bi bilo pravilno, danas nam je tuđe. (Hraste 1953: 139)

⁸ Istaknuo masnim slovima autor.

Maretićeva i Hrastina preporuka u službenoj je uporabi danas prevladana i anakrona jer se smatra neprimjerenim spekulirati o bračnom stanju žene, odnosno zbog sklonidbe prezimenu udanih ženskih osoba dodavati sufiks *-ka* te je prošireno da se uz osobno ime žensko prezime ne sklanja. Pojedini autori (Marković 2012; Frančić-Petrović 2013) nesklonjiva ženska prezimena (i imena) uvrštavaju kao zasebnu imeničku sklonidbenu paradigmu – *ø*-vrstu – pri čemu u svim rečeničnim položajima predstavnici te vrste imaju morfem *-ø* koji označuje kategorije padeža, broja i deklinacije.⁹

Ipak, bezbroj je primjera koji dokazuju da sklonjivost ženskih prezimena u javnom jeziku nije iščezla, iako se normativno ne preporučuje. U hrvatskoj jezikoslovnoj literaturi zabilježeno je da se u dvama funkcionalnim stilovima, razgovornom i književnom, ženska prezimena sklanjaju nakon što dobiju tvorbeni „ojačanja” – sufikse: *-ka*; *-ica* i *-ova/-eva*. Prema Babiću (1991: 257) njima se referira ponajprije na udane žene koje nisu nazočne u govornom činu, a ako jesu, te izvedenice „imaju prezrivo značenje”. U književnom stilu, tvrdi Babić, njihova je pojava češća u dijalozima, sklonjivim prezimenom daje se humorističan prizvuk i ne izriče se poštovanje prema osobama koje obično pripadaju nižim društvenim slojevima. Nešto kasnije Babić (1995: 126) navodi kako se sufiksom *-ka* u razgovornom jeziku ne označuje bračno stanje već samo „ž. osoba s istim prezimenom kao i muškarac”. Raguž (1997: 12) također u sklonjivim oblicima prezimena ženskih osoba sa sufiksima *-ov/-ev* u razgovornom jeziku (*Horvatova*, *Nikolićeva*) ne vidi ništa diskriminatorno. Prethodno spomenutu uporabu ženskih prezimenskih oblika u hrvatskom najotvorenije zagovara Gluhak (2001), s tom razlikom što on drži da ona nije funkcionalno ograničena. Ako se referira na žensku osobu, onda njezinu prezimenu (npr. *Marković*, *Markov*, *Markovina*, *Markovski*), ovisno o završetku osnove, treba dodati neki od posvojnih sufiksa *-ov/-ev* (*Markovićeva*), a ako prezime ima posvojni lik, onda se dodaje samo nastavak *-a* (*Markova*, *Markovska*) ili se može još jednom naglasiti posvojnost i drugim posvojnim sufiksima (*Markovljeva*, *Markovinina*). Također, takva bi se primjena odnosila i na prezimena stranog podrijetla: *Albrightova*, *Müllerova*. Gluhak (2001: 75) ju jednostavno opravdava: „zaista nema razloga da za Hrvaticu ne bude *Müllerova* ako tako može biti u hrvatskom tekstu za Čehinju koja se zove *Müllerova*.” Takvi prijedlozi nekomu se mogu činiti rijetkim, neobičnim i nepravilnim, ali smatra da su mnogo bolji od „prijasnjih rješenja i od nikakvih rješenja” (*ibidem*, 76).

Evidentno je da suvremeni jezikoslovci nemaju ujednačeno mišljenje o morfosintaksi IF ženskih osoba, ali isto tako jasno ističu da njihovi promjenjivi oblici nisu iščezli, da je njihova uporaba ograničena te u različitom stupnju obilježena u pojedinim funkcionalnim stilovima.

⁹ Kao i morfem *-ø* u imenici *kost* – no to se čini dvojbenim jer je u toj riječi nastavak *-ø* u opreci s drugim padežnim nastavcima, npr. *-i* ili *-ima*. U ženskom nesklonjivom prezimenu *-ø* stoji u opreci sa samim sobom, njemu ništa ne oponira. Međutim, Marković (2012: 284) govoreći o imenicama te vrste smatra da je njihov *-ø* obilježje svih drugih gramatičkih kategorija kao što je to i *-ø* u spomenutoj imenici, odnosno u cijeloj *i*-vrsti.

U nastavku će biti analiziran IF u novinskom stilu kao najsloženijem u hrvatskom standardnom jeziku (Silić 2006). Rasprava će se usredotočiti i na pragmatičke razloge uporabe pojedinih načina imenovanja ženskih osoba te na otkrivanje njihove ilokutivne snage, odnosno komunikacijskoga smisla određenog imenovanja.¹⁰ Izdvojimo prototipne primjere:

- (4) a. Euroskeptici: *Pusička* straši građane propašću države i gubitkom mirovine, što je kazneno djelo (SD, 19. 1. 2012.)
- b. *Kosorova* puca jedanaesterac koji je sama iznudila (VL, 19. 12. 2010.)
- c. Darinko Kosor: *Kosorica* mi je nudila mjesto u Vladi. (JL, 28. 11. 2009.)
- d. *Merkelica* svima uzor (GS, 28. 9. 2013.).¹¹

Sva su četiri primjera preuzeta iz novinskih naslova iz četiriju hrvatskih dnevnih novina, od kojih su dvoje i najčitanije na nacionalnoj razini (Večernji list i Jutarnji list), a dvoje su novine izrazito regionalno usmjerene (Slobodna Dalmacija i Glas Slavonije). Pojavu sklonjivih prezimena ženskih osoba ni u kom slučaju ne valja dovesti u vezu s Hrastinom preporukom da se tako istakne njihov bračni status, već prije s naglašavanjem obavijesti o gramatičkoj kategoriji roda. Uočljivost, obilježnost takvih „neformalnih” oblika jest veoma naglašena, pogotovo zato što se u tekstu članka pojavljuju neutralna i formalna – nesklonjiva ženska prezimena uz koja se navode i njihove funkcije i ključne osobine: ministrica, premijerka, „moćna njemačka pučanka”. Također, sva četiri naslova nisu istaknuti elementi slobodnijih novinarskih rodova, poput komentara, bilješki ili nedefiniranog oblika kolumne koje odlikuje visok stupanj subjektivnosti, a na jezičnom planu utjecaj kolokvijalnoga govora, već je riječ o tekstovima informativne naravi: izvješćima i proširenim informacijama. U svim primjerima u (4) u odnosu na jezičnu normu, ali i kritizerski nastrojene društvene skupine moglo bi se govoriti o uredničkom propustu te da se u njima odražavaju seksistička stajališta,¹² senzacionalizam, nihilističko nijekanje autoriteta, manjak

¹⁰ Pojam *ilokutivna snaga* dolazi iz teorije govornih činova koju je začeo Austen (1962) i koja je u žarište stavila nesklad između jezika kao društvene norme i namjere pojedinca, odnosno nesklad između iskomuniciranog i izgovorenog (usp. Ivanetić 1995: 22). Ilokutivna snaga jest namjera govornika da iskazom nešto poruči (pohvali, zamoli, osudi...) i nju valja razlikovati od samog značenja iskaza. Sažetu odredbu tog pragmatičkog pojma daje Yule (1996: 49): „The illocutionary force of an utterance is what it ‘counts as’”. Izricanje nekog iskaza, poput imenovanja, u različitim situacijskim kontekstima od strane dvaju različitih govornika ne mora imati istu ilokutivnu snagu. Npr. kada na konferenciji za novinstvo njemačku kancelarku Merkel novinar nazove *Angela*, tada takvo imenovanje ima drukčiju ilokutivnu snagu od one kada ju tako na donacijskoj večeri nazove osoba istoga socijalnoga (i političkoga) ranga poput američkoga predsjednika Obame.

¹¹ U nastavku se rabe kratice za izvore jezične građe koja se opisuje: GS – Glas Slavonije; JL – Jutarnji list; NL – Novi list; PD – Poslovni dnevnik; SD – Slobodna Dalmacija; VL – Večernji list; Vj – Vjesnik.

¹² Tekstovi iz kojih su ti primjeri izdvojeni općenito nisu seksistički usmjereni. Naziv **seksizam** ustalio se za „nepovoljan i uvredljiv tretman žena u jeziku na osnovi spola” (Bratanić 2005: 37–8). Za Cameron (1992) seksizam u jeziku manifestacija je sustava koja ide uvijek na štetu žena. Psiholozi Glick i Fiske (1997) smatraju da seksizam potiče predrasde o ženama kao „slabijem” spolu te podržava uvjerenje o tradicionalnim rodnim razlikama. Oni razlučuju dvije vrste seksizma: hostilni ili neprijateljski, koji podrazumijeva obezvređujuća

poštovanja, trivijalizacija visokih dužnosti (i položaja) koje obnašaju žene, a ne izricanje suprotstavljenog mišljenja.

No, autor ili urednik¹³ u (4a) uporabu sklonjiva ženskog prezimena *Pusička* mogu opravdati činjenicom da to nije njihov jezik, nije njihova izjava, već sudionika u javnom životu – „euroskeptika”. Obrazloženja toga čina moglo bi biti i naglašavanje kontrasta između sudionika političke scene od kojih jedni posežu za deprecijativnim oblicima kako bi svoje suparnike obezvrijedili. No, moguća je i interpretacija da se izborom i načinom uporabe neprimjerenih jezičnih sredstava vrijeđa imenovana osoba, ali i da se onaj tko neprimjereno imenuje javno razobličuje kao onaj tko norme ne poštuje. Nedolično imenovanje osoba može se tumačiti kao način izražavanja mišljenja spram drugih, ali i psovanje također može biti način izricanja neslaganja s neistomišljenikom, no ključno je pitanje u oba slučaja – je li uopće takvim oblicima mjesto u javnoj komunikaciji.

I dok u (4a) imenovanje pomoću sklonjiva ženskog prezimena nosi, ovisno o perspektivi, određen stupanj prezira, u (4b) oblik *Kosorova* ni u kom slučaju nije tako obojen, već se želi bavljenje javnim poslom prizemljiti, učiniti običnim, svakodnevnim, pa i trivijalnim, kao što je i običan postupak dodavanje sufiksa *-ova* u razgovornom jeziku. U navedenom slikovitom primjeru takvo ime pomalo ima ulogu relaksacije politike, kao i cijeli izraz u kojem se nalazi. No, jedno je nedvojbeno – sklonjiva ženska prezimena nose velik ekspresivni naboj i djelovanje te se njima kao ključnim riječima u naslovu želi privući pozornost čitateljstva.¹⁴ Dodatni razlog uporabe sklonjiva oblika ženskog prezimena odaje se u primjeru (4c) u kojem se spominje dvoje političara istoga prezimena. Sufiks *-ica* u tom slučaju ima razlikovnu ulogu jer otklanja pitanje spola druge osobe. Naravno, dvojbeno je što se u naslovu moglo izostaviti muško ime, a dodati žensko te bi na takav način nestale ikakve konotacije koje nosi proširivanje prezimena ženske osobe. No, postoje izvanjezični razlozi zašto nije tako (konkretno, jer je muški nositelj prezimena tada bio znatno manje poznat u javnosti u odnosu na premijerku Kosor). Nakon nekog vremena u naslovima tekstova mogu se naći pravi primjeri jezičnih igara utemeljenih na uporabi istoga lika prezimena za dvije različite osobe:

(5) *Kosor pozvao Kosor da smijeni Popijacha* (tportal.hr, 24. 9. 2011.).¹⁵

uvjerenja o ženama te benevolentni ili dobronamjerni, koji je zaštitnički prema ženi te ju nastoji paternalistički idealizirati. Mills (2012) smatra kako je u današnje vrijeme teže očitati seksizam jer je suptilniji, manje izravan. Tako je u javnoj komunikaciji primjer suptilnog i benevolonetnog seksizma kada sudionik HTV-ove emisije Piramida (6. I. 2015.) predsjedničku kandidatkinju nazove „Lijepa naša”, a primjer neprikrivenoga hostilnog seksizma izjava je saborskog zastupnika: „Više rađaj, manje pričaj” (Vj, 13. 10. 2001.).

¹³ Određivanje naslova pripisuje se uredničkom poslu opremanja članka kao svojevrsna aktualizacija događaja i uklapanje na namjeravani dio stranice u skladu s uređivačkom politikom glasila. Može se pretpostaviti kako se za sklonjivim prezimenom ženske osobe poseže i zbog toga jer je ekonomičnije, kraće od cijele IF, no autor smatra da se do ne odnosi na primjer (4a).

¹⁴ Josip Silić (2006: 89) upravo izdvaja naslove kao jedan od razlikovnih elemenata novinskoga stila u odnosu na ostale.

¹⁵ <http://www.tportal.hr/biznis/gospodarstvo/150284/Kosor-pozvao-Kosor-da-smijeni-Popijacha.html> (preuzeto: listopad 2014.).

Zbog različitih gramatičko-semantičkih uloga koje su pridružene istom liku *Kosor* te zbog subjektno-predikatne sročnosti i ništičnog morfema u objektu, jasno je da je prva osoba muško, a druga žensko (da je suprotno, oblik bi glasio *Kosora*).

U (4d) također sklonjivim se prezimenom otklanja pitanje spola osobe na koju se referira jer je na položaju subjekta i u nominativu, no riječ je o toliko poznatoj političarki da ona sigurno zasjenjuje bilo kojeg muškarca toga prezimena. Oblikom *Merkelica* moglo bi se reći da je narušeno nekoliko pragmatičkih načela. Jedno od njih jest načelo **suradnje** (*Cooperative Principle*), koje je Grice (1987) uobličio pod pretpostavkom da se ono ostvaruje ako su svi sudionici spremni prihvatiti činjenicu da uspješna komunikacija jest svjesno kooperativno djelovanje. Uzajamna suradnja očituje se u poštivanju četiriju maksima: kvalitete, kvantitete, relacije (odnosa) i modaliteta (načina). Tako bi se u (4d) moglo zaključiti da je narušena maksima relacije, koja od sudionika zahtijeva da govore situacijski primjereno i očekivano tejezično korektno te bi stoga neformalno imenovanje javne osobe (*Merkelica*) bilo neprikladno u javnom diskursu. Smatrajući da Griceove maksime ne vode dovoljno računa o stvarnom funkcioniranju jezika te da ih veoma često sudionici svjesno krše vodeći više računa o osjećajima drugih, Leech (1983) ustoličuje načelo **uljudnosti** (*Politeness Principles*) sa svojim maksimama takta, velikodušnosti, suglasnosti, skromnosti i simpatije. Tematiziranim primjerom moglo bi se reći da je narušena maksima takta koja nalaže da se u komunikaciji poštuje interese i prava drugoga te da se ne naudi drugomu. Izraz poštivanja drugoga jest i pravilna uporaba njegova imena i prezimena, pod pretpostavkom da su sudionici javne komunikacije svjesni postojanja jezične norme i njezine uloge u nekoj zajednici.

No, imenovana osoba – njemačka kancelarka – nije ni u naslovu, a pogotovo ne u tekstu izvrnuta poruzi ili ismijavanju, prije bi se moglo reći da je autor (ili urednik)¹⁶ iskoristio ekspresivnu snagu tog izraza kako bi ju približio čitateljstvu kao osobu koja je bliska, obična, neformalna te kao takva može biti paradigma za ponašanje političara.¹⁷ U tom bi se slučaju na autora teksta dijelom mogao primijeniti pojam „diskursne kompetencije” (engl. *discourse competence*) Sare Mills (2012: 236) kao oznake za govornika koji se prikladno koristi kooperativnim i kompetitivnim govornim strategijama potvrđujući se kao slobodna i neovisna osoba, ali i koja se potvrđuje kao pripadnik zajednice kojoj služi.

U tumačenju pragmatike likova dobivenih dodavanjem pojedinih sufiksa često su presudne navike govornika koje su fakultativne i subjektivne, a sufiksi sami po sebi nisu predodređeni da bi izricali obilježeno: podrugljivo, umanjujuće ili kakvo drugo značenje. Rijetko kada su jednoznačni, a obično su višeznačni. Sufiks *-ica* u (4c i 4d) ne valja dovoditi u vezu s hipokorističnim značenjem kao što se to čini u nekim drugim

¹⁶ U novinskoj praksi uobičajeno urednici rubrika ili novina arbitriraju i određuju naslov i opremu pojedinačnih tekstova.

¹⁷ Povremeno, oblici prezimena tvorenih tim sufiksom pojavljuju se i u prijevodima televizijskih serija s engleskoga govornog područja, a nose ih često glavne junakinje: *Lisbonica*, *Daltonica*, *Camdenica* (usp. Gluhak 2001). Također, sufiks *-ica* nalazi se i u nazivu humoristične serije *Gilmoreice* (prikazivane na HRT-u), kojim se skupno nazivaju pripadnice triju generacija obitelji Gilmore.

slučajevima mocijske tvorbe, npr. *psihologica*, *filozofica*, *arhivistica*¹⁸ – on jest obilježen jer nosi mjeru kolokvijalnosti, ali posezanje za njim proistječe latentno iz pritiska sustava, težnje da imenice budu uvijek sklonjive. U pojedinim antroponimijskim kategorijama govori se o tzv. morfološkoj tvorbi koja se odnosi na dodavanje sufiksa *-ica* (rjeđe i *-ka*) nesklonjivim ženskim imenima stranoga podrijetla (Babić 1991: 41). Da je riječ o sustavnoj težnji, potvrdu nalazimo u razgovornom jeziku i posebno dječjem govoru u kojem se ti sufiksi često pojavljuju.¹⁹

4. Uporaba nesklonjivog prezimena i sintaktički odnosi

Uporaba nesklonjivih prezimena ženskih osoba u javnom jeziku postala je stvarnost, no kada se u iskazu nađe žensko prezime samostalno u određenim kontekstima, ono je obilježeno zbog svoje nedovoljne obavijesnosti i neuklopljenosti u imensku paradigmu. Ako se prezime uporabi samostalno, bez imena ili dopune, ono treba biti ženskoga roda, no problem je što to nije morfološki označeno. Gluhak (2001: 72) takvu pojavu naziva „pomuškarčivanjem”, koja se širi u novinarskom i političkom jeziku, a čini to dio novinara koji su „što svjesno, što nesvjesno pod utjecajem engleskog jezika. U nominativu prezime ima ništični morfem, a imenice ženskoga roda s tim nastavkom trebale bi se mijenjati kao imenice *i*-vrste, no taj morfološki razred pripada tzv. neproduktivnim ili zatvorenim kategorijama (Babić 2006: 67) te ne prima nove članove (za razliku od razreda imenica *a*-vrste i *e*-vrste, koje su otvorene), stoga je preporuka da prezime idalje bude nesklonjivo, kao i već spomenuta ženska imena (npr. *Ingrid*, *Karmen*). No, uporaba nesklonjivih ženskih prezimena odaje nekoliko morfosintaktičkih nedoumica:

- (6) a. Nemaju predodžbe kako zaustaviti financijski rasap i posljedice za državu su nesagledive! – naglašava *Dalić*.²⁰
- b. *Perković* se okitila zlatom na Svjetskom prvenstvu u Moskvi te na Mediteranskim igrama u Turskoj.²¹
- c. Novinarka je *Antičević-Marinović* postavila pitanje na engleskom. (24 sata, 17. 3. 2012.)

Navedeni primjeri pokazuju teškoće koje izaziva uporaba samostalnoga prezimena ženske osobe kao morfološke kategorije ako se određuje formalnim obilježjem –

¹⁸ Bertoša (2002: 73) spominje feministička stajališta o sufiksu *-ica* prema kojima ga iz mocijske tvorbe treba zamjenjivati drugim tvorbenim jedinicama, posebno *-kinja* i *-inja*. Nastali oblici na *-ica* označuju ženske osobe, ali nose i deprecijativno značenja jer se njima izvode i deminutivi. To je zapravo samo jedan od dokaza subjektivnosti, a ne jezične prakse, jer je to najplodniji sufiks kada je u pitanju tvorba imenica za ženske osobe (Babić 1991: 152; Barić 1995: 310).

¹⁹ O tome Babić (1991: 163) kaže: „Sufiks *-ica* katkada se dodaje nesklonjivim stranim ženskim imenima više da bi postale sklonjivima, a manje kao hipokoristični sufiks: *Gabica* (*Gabi*), *Inesica*, *Nivesica*”.

²⁰ www.dalmacijanews.com/Hrvatska/View/tabid/77/ID/129005/HDZ-Trazit-cemo-da-se-izglasa-nepovjerenje-Vladi.aspx (preuzeto: listopad 2014.).

²¹ www.tportal.hr/sport/ostalispportovi/289819/Sandra-Perkovic-napokon-dobila-priznanje-IAAF-a.html (preuzeto: listopad 2014.).

nastavkom, i roda kao primarno sintaktičke kategorije. U (6a) na temelju prezimena te predikatnoga glagola nije jasno je li riječ o muškoj ili ženskoj osobi; naravno, dvojba postoji samo u tako izoliranom primjeru, a dvoznačnost se razrješava djelovanjem kontekstnih čimbenika.²² U (6b) zaključuje se o sročnosti subjekta i predikata tek na temelju glagolskoga oblika koji nedvojbeno ističe da je *Perković* ženska osoba. U (6c) padežni nastavak –Ø drugoga rečeničnog člana – (neizravnog) objekta – unosi dvojbu je li spomenuta osoba *Antičević-Marinović* novinarka²³ ili osoba kojoj je novinarka postavila pitanje. Drukčijim redoslijedom koji bi bio sintaktički, stilistički i pragmatički neobilježen (S+P+IO+NO),²⁴ uklonila bi se ili bar umanjila dvojba koju unosi nesklonjivo žensko prezime: *Novinarka je postavila pitanje na engleskom Antičević-Marinović*. Kako bi se izbjegle sumnje u vezi sa spolom osobe, u pisanoj se praksi uvriježilo i navođenje inicijala imena uz prezime ženske osobe, susreće se to u tiskanim i elektroničkim izdanjima listova, časopisa i druge periodike. No takvo pisanje često nije razlikovno motivirano:

- (7) a. Hostese za ATP u Umagu birali B. Vlašić i Bitorajac (24sata, 7. 5. 2010.)
- b. Azilanti moraju znati za Marulića i Krležu, ali i za J. Kostelić (VL, 16. 9. 2012.)
- c. Nitko od dužnosnika nije sudjelovao na sastanku V. Pusić i Erjavca... (VL, 15. 1. 2013.)

Samo u prvom slučaju, jer su nominativni oblici jednaki, inicijal ima opravdanja, no u drugim dvama primjerima dodatno obilježavanje nije nužno jer se u obliku vidi rodna razlika između prezimenâ s obzirom na to da su muška obilježena padežnim nastavcima. Kada se pojavljuju prezimena muških i ženskih osoba u nizu, obično se inicijal imena navodi uz žensko prezime, iznimno se rijetko može pronaći obrnuto, kao kada bi se u (7c) preinačilo pisanje hrvatsko-slovenskih ministara, a u biti inicijali nisu potrebni ni uz jedno prezime:

- (8) a. Nitko od dužnosnika nije sudjelovao na sastanku Pusić i K. Erjavca... (?)
- b. Nitko od dužnosnika nije sudjelovao na sastanku Pusić i Erjavca...

Riječ je o pojavi koja je proširena u pisanoj praksi u hrvatskome jeziku. Prema jednom shvaćanju takav postupak označivanja žena inicijalom u odnosu na muškarce, kojima je prezime sasvim „dovoljno” za identifikaciju, ubraja se u niz jezičnih pojava koje odražavaju rodnu neravnopravnost. Zašto ženska osoba ne može biti predstavljena samo prezimenom, već joj se mora dopisati inicijal imena – time se žene tako izdvaja u posebnu, podređenu skupinu, manje važnu od one dominantne, muške. Prema drugom

²² Riječ je o nekadašnjoj ministrici financija Martini Dalić (nap. a.).

²³ Takvom bi se interpretacijom potvrdila univerzalnost Wackerangelova pravila prema kojem se zanačlasnica (je) namješta iza prve naglašene riječi.

²⁴ Kratice: (S) – subjekt, (P) – predikat, (IO) – izravni objekt i (NO) – neizravni objekt prema Silić i Pranjković (2005: 363), koji tvrde da izravni objekt prethodi neizravnomu objektu.

stajalištu tim se postupkom samo potvrđuje da je spol kategorija koja u jezičnoj poruci, posebno u javnoj komunikaciji, ima važno mjesto te da isticanje ženske osobe navođenjem inicijala uz prezime nije samo odraz uljudnosti već i komunikacijske nužnosti isticanja. Na taj se način lakše premošćuje trajna morfološka obilježnost ženskoga prezimena, ali taj čin sam po sebi nije diskriminatorno motiviran.

Međutim, pisanje inicijala uz žensko prezime u tekstu, za razliku od prezimena muških osoba koje se rabe samostalno, samo je jedan u nizu postupaka kojim se zadire u IF, odnosno modificira imenovanje žena u hrvatskom društvu. Kao znak početka uspostave ravnopravnosti žena bilo je i pisanje njihova prvoga (djevojačkog) prezimena uz muževljevo. Stoga se pojavio problem pisanja dvostrukih prezimena. Donedavno se propisivalo pisanje spojnice u dvostrukom prezimenu ženskih osoba (usp. Babić-Finka-Moguš 1996), sada je to diskriminirajuće. Tu se može spomenuti i dodavanje dvostrukih imena, koja se znatno češće daju ženskoj negoli muškoj djeci. Sve su to jezični čini koji se intencijski teži za ravnopravnošću spolova ili iskazivanjem individualnosti, a zapravo ženu dodatno u jeziku obilježavaju i izdvajaju. U jeziku su najčešće obilježene one kategorije koje imaju više sastavnica: fonetskih, pravopisnih, obličnih.

U hrvatskom javnom prostoru učinjeno je dosta u posljednjih dvadesetak godina u neutralizaciji rodni razlika, ali i u pronalaženje novih načina kako bi u javnom jeziku žene postale vidljivije (nazivi zanimanja – profesijske imenice – dobivaju svoj ženski lik, obraćanje i oslovljavanje). No, svako jednostrano gledanje na jezične pojave koje isključuje komunikacijski dinamizam,²⁵ kontekstualne čimbenike može osuditi ili pak uzdignuti neko jezično sredstvo. U spomenutom slučaju izvrtanjem bi se teza tako moglo reći kako navođenjem inicijala uz prezime žene postaju „vidljivije” u odnosu na muškarce, kojima prezime jamči dovoljnu „primijećenost” te se na takav način ispravlja povijesna nepravda zbog zapostavljanja žena. Mišljenja smo da je upravo suprotno na tragu uspostave rodne ravnopravnosti u jeziku i uklanjanja diskriminacije: istodobno treba težiti prema uspostavi ravnomjernosti, simetrije u imenovanju osoba. U indikativnom primjeru (7c) irelevantno je zapravo komu se stavlja inicijal uz ime; ključno je zapravo komu je važno isticati spol ministara dviju država pri njihovom susretu: autoru te vijesti ili onima kojima je vijest namijenjena – javnom mnijenju. Ako se muške osobe imenuje u nekoj situaciji imenom i prezimenom, tada treba tako imenovati i ženske. Ako se osobe imenuje samo prezimenom, tada neovisno o spolu treba ostati dosljedan. Indikativan je sljedeći primjer u kojem se nejednako referira na političare i političarku:

- (9) A fotelje im je navodno obećavao politički tajnik HDZ-a *Tomislav Čuljak*, pa je glavni tajnik HSP-a AS *Pero Ćorić bez Ružina* znanja, zaletjevši se, svojim ljudima obećao čak i mjesta direktora HEP-a i Plinacra, nacionalnih parkova i agencija te mjesta ministra zdravlja i pomoćnika ministara... Što će pak biti s

²⁵ Pojam praške teorije funkcionalne (aktualne) rečenične perspektive prema kojem svi rečenični dijelovi nemaju istu komunikacijsku vrijednost (Badurina 2013).

Tomašić, vidjet ćemo, jer će prema nekim informacijama, kad su joj već promaknuli predsjednički, na predstojeće parlamentarne izbore ići s nezavisnom listom Ruža Hrvatska. (GS, 15. 11. 2014.)

U prethodnim dvjema rečenicama očita je neujednačena uporaba imenske formule jer se muški akteri identificiraju neutralno – **punim** imenom i prezimenom, a žena u prvom slučaju neprikladnom uporabom osobnog imena, odnosno posvojnog pridjeva izvedenog od njezina imena, što je uobičajeni znak familijarnosti, prisnosti i bliskosti svojstvene razgovornom stilu, te u drugom spominjanju samo prezimenom. Takvo afektivno imenovanje nije slučajno već hotimično; riječ je o prikrivenoj, benevolentnoj, ali i provjerenoj seksističkoj strategiji koja je ujedno i način diskvalifikacije i delegitimizacije žene u politici. S druge strane muškarce se imenuje formalno i sa svim političkim dužnostima i častima, stoga je to paradigmatički način poticanja rodne neravnopravnosti i shvaćanja da je javno djelovanje svojstveno muškarcima.

Unošenje prisnosti i neformalnostikao strategijau imenovanju aktera na političkoj sceni može imati potpuno drukčiji pragmatički učinak ako ih izvode različiti sudionici u različitim situacijama (Marot 2005: 58). Tako je za vrijeme nedavne predsjedničke kampanje svoju kandidatkinju Kolindu Grabar Kitarović izborni stožer smišljeno promovirao kao *Kolindu*.²⁶ Kada za takvim imenovanjem (uz moguće dodavanje sufiksa *-ica*) posežu politički neistomišljenici iz tabora drugih predsjedničkih kandidata, tada su namjere drukčije te se osobnom imenu pridodaju nijanse negativnih značenja.

5. Posvojnost i žensko prezime

Blisko pitanju (ne)sklonjivosti prezimena ženskih osoba jest i izricanje posvojnosti, odnosno ograničenost tvorbe posvojnih oblika. Muškom cjelovitom imenskom formulom kao i pojedinačnim osobnim imenom ili prezimenom s lakoćom se tvore svi posvojnici (posesivi) te se njima mogu izraziti sve vrste posvojnosti: atributna, predikatna i vanjska (Kuna 2012) i sve vrste posvojnih odnosa: otuđiva, neotuđiva, privremena i apstraktna (Stassen 2009).

Budući da su posvojni odnosi široka kategorija te se konvencionalnim posvojnim sredstvima ne izriču samo posvojna značenja, tvorbena ograničenost te sintaktička restriktivnost i uopće obilježnost ženske IF posebno dolazi do izražaja. Ako se posvojni odnos želi uspostaviti samo uporabom samostalnog prezimena, u mnogim konstrukcijama to nije moguće ostvariti. Glavni je uzrok tomu činjenica što se „normativna” ili „preporučena” nesklonjivost prezimena, odnosno morfološka blokiranost odrazila i na tvorbenu blokiranost te kategorije imenica. Iako označuje žensku osobu, tvorba posvojnih pridjeva od prezimena ne daje prihvaćene likove: **Lovrinin*, **Mihaljevićin*, **Malićin*. To se može premostiti jedino izvođenjem pridjeva od kolokvijalnih oblika u kojima je već

²⁶ Rezultati su pokazali da taj svjesni čin nije audio rezultat kandidatkinje, naprotiv, no ne spekuliramo o doprinosu te strategije niti je on važan za raspravu.

provedeno sufigiranje: *Lovrinkin*, *Mihaljevićkin*, *Malićkin*. No, kao i u slučaju pojave sklonjivih oblika prezimena u prostor javne komunikacije (v. 3. poglavlje), isto se događa i s pridjevima te vrste koji se tvore od morfološki prilagođenih prezimena. Primjeri se mogu naći uobičajeno u književno-umjetničkom stilu, u znanstvenom stilu rjeđe (10a) te češće u novinarsko-publicističkom stilu (svi ostali primjeri):

- (10) a. ...a ta asocijacija se spontano nameće uz ovaj *Brlićkin* roman (HJK)²⁷
b. *Merkelićkin* protukandidat protiv njezinih mjera štednje (PD, 6. 6. 2013.)
c. *Lovrićkin* način vladanja županijom još i više. (24sata, 6. 2. 2014.)
d. Proračun nije niti Šukerov niti *Dalićkin* niti ičiji pojedinačno. (NL 24. 10. 2011.)
e. *Pusićkin* i Čačićev HNS u Osijeku s Glavaševim HDSSB-om. (SD, 12. 3. 2009.)

Alternativni su oblici „nestandardnim” pridjevima posvojni genitivi cijele imenske formule, inicijala imena i prezimena ili apozicije i prezimena, no navođenje nesklonjivog prezimena u ulozi posjednika²⁸ u toj ulozi je iznimno obilježeno jer nema signala posvojne uloge – genitivnog nastavka. Situacija u (10d i 10e) s navođenjem više posjednika različita roda u genitivu: „HNS *Pusić* i *Čačića* u Osijeku s HDSSB-om *Glavaša*; Proračun nije niti *Šukera* niti *Dalić*” ako i nije negramatična, ali je zato iznimno neobična, pa i zbunjujuća. Ona dodatno naglašuje morfološku i tvorbeni obilježnost uporabe samostalnog prezimena ženskih osoba pri izricanju posvojnog značenja te priziva morfološku tvorbu, odnosno dodavanje razgovornih (nestandardnih) sufikasa: -ka, -ica ili -ova/-eva ili obvezno navođenje imena u genitivu i nesklonjivog prezimena. Neki primjeri u (10) u tom bi slučaju imali ostvaraj: *roman Brlić*; *protukandidat Merkel*; *proračun Dalić*, no ne može se tvrditi kako su i takvi sintagmatski odnosi isključeni, iako su iznimno rijetki, a to sljedeći primjer upravo potvrđuje:

- (11) *Odluku o izbacivanju Kosor iz stranke donijelo je Vijeće visokog časnog suda, sastavljeno od predsjednika i četiri člana. Na čelu vijeća bio je Florijan Boras, koji je u mandatu Kosor na čelu stranke bio predsjednik Visokog časnog suda.* (tportal.hr, 1. 3. 2013.)²⁹

U prvoj imenskoj skupini gramatička uloga objektne dopune koju zauzima nesklonjivo prezime jasno se iščitava iz semantike glagolske (događajne) imenice *izbacivanje*, koja sadrži glagolski funkcionalni sloj (Alexiadou 2001) u svojoj unutarnjoj strukturi te čuva argumentnu strukturu glagola od kojeg je nastala (*izbaciti Kosor*). Unutarnji argument (objekt) i pri nominalizaciji ostaje padežno neobilježen kao što je to u

²⁷ Primjer iz knjige S. Hranjeca *Dječji hrvatski klasici*, Školska knjiga, Zagreb, 2004.

²⁸ *Posjednik* je dio posvojnog odnosa kojim se imenuje subjekt posjedovanja (*posesor*).

²⁹ <http://www.tportal.hr/vijesti/hrvatska/246474/I-Seks-pomogao-Kosor-Ovi-u-Predsjednistvu-ne-znaju-citati-Statut.html> (preuzeto: rujan 2014.).

ishodišnom obliku. Uobičajeno u hrvatskom se u pravilu provodi prema načelu $A_V \rightarrow G_N^{30}$. Drugu imensku skupinu, u kojoj je nesklonjivo prezime posvojno (tematsku) ulogu dobilo od nedogađajne imenice *mandat*, nije lako prepoznati, odnosno interpretirati kao posvojno. Atributna je posvojnost u hrvatskom jeziku (kao i u svakom fleksijskom jeziku) utemeljena na gramatikaliziranim odnosima unutar IS te predstavlja najčešći način izricanja te kategorije, a ostvaruje se konvencionalnim sredstvima: genitivom imenske riječi (s prijedlozima „od” i „u” ili bez njih), posvojnim pridjevima ili posvojnim zamjenicama. Kada neko od tih sredstva izostane, tu je kategoriju teže prepoznati i interpretirati. Stoga zbog sintaktičkog ponašanja svojih sastavnica imenična skupina *mandat-u Kosor-ø* (prvi je član glava i sklonjiv, a drugi je zavisni nesklonjivi član) podsjeća na već spominjane jukstaponirane IS. Posvojno značenje te skupine može dobiti trojaku interpretaciju. Prvo, *-ø* je **gramatički morfem** ekvivalent posvojnoga genitivnog nastavka. Drugo, *-ø* je zapravo **tvorbeni sufiks** jer se atributna posvojnost kada su u pitanju vlastita imena u načelu izriče izvođenjem posvojnih pridjeva pomoću sufikasa *-ov/ev*, *-in*, *-ski*. U suvremenom stanju uporaba posvojnoga genitiva prezimena jest slabo produktivna i štokavski dijalektno obojena, ali je ostala zabilježena u toponimima ili u književnim djelima poput *Kula Atlagića*, *kuća Bartulovića*, *mlin Martinovića*, no u njima genitivni nastavak nije u genitivu jednine već množine. Kada su u pitanju vlastita osobna imena i prezimena, posvojnost se u standardnom jeziku uobičajeno ostvaruje izvođenjem posvojnih pridjeva, a rjeđe se pojavljuju izrazi: *protukandidat Ivića*, *proračun Šukera*. Treće bi tumačenje bilo blisko prethodnom, s tom razlikom, što se prezime u izrazu *u mandatu Kosor* određuje kao posvojni pridjev koji je nastao konverzijom, odnosno da je kategorijalna promjena nastupila bez dodavanja tvorbenog elementa.

6. Zaključna razmišljanja

I ovim je istraživanjem potvrđena hipoteza o tome kako jezik nikada nije neutralan te da jezične strukture unatoč svojoj inertnosti nisu imune na društvene mijene koje zahvaćaju simbolički poredak među spolovima, koji je nekada obilježavao znatno viši stupanj hijerarhiziranosti i koji je žene deprivilegirao. Već sredinom prošloga stoljeća norma je u hrvatskom javnom prostoru odbacila kao relikat sklonidbu prezimena u imenskoj formuli ženskih osoba tako što su im se dodavali sufiksi *-ova/-eva* ili *-ka* kao jezičnim sredstvima kojima se obilježavalo bračno stanje, odnosno ženina pripadnost ili podčinjenost muškarcu: ocu (npr. *Nikolićeva*) ili suprugu (*Lovrička*). Danas standardna IF ženskih osoba dijeli sličnost s jukstaponiranim imeničnim skupinama jer između njezinih sastavnica vlada odnos semantičke podređenosti te se sklanja samo osobno ime.

³⁰ Čitaj: glagolski argument u akuzativu mijenja se u imenični argument u genitivu. Opširnije o razlikama između argumentne strukture događajnih i nedogađajnih imenica u Birtić (2008) i Kuna (2007).

Međutim, nedvojbeno je kako nesklonjivost ženska prezimena u ovom trenutku čini obilježenom imenskom kategorijom, a pokazalo se da su ona ponekad i uzrok neraspoznavanja gramatičkih i semantičkih uloga u rečenici. Obilježenost se vidi i u činjenici što kategorija ženskih prezimena u odnosu na muška gotovo da i nema motivacijski potencijal za nastanak novih riječi.³¹ Ipak, zavirimo li u davnu, ali i ne tako davnu prošlost, lako se može uočiti da je njihov nastanak bio podvrgnut različitim kulturnim utjecajima, a njihova uporaba podvrgnuta konvencijama koje nisu vječne i nepromjenjive. S tim u vezi Šimunović (2006: 64) zaključuje: „I motiv i oblik u prezimenima koja razmatramo odraz su složenih i slojevitih društvenih prilika, pa su stoga važna i izvan jezičnog zanimanja.”

U radu se pokazalo kako se pri samostalnoj uporabi ženskoga prezimena u javnoj komunikaciji, s obzirom na normativno određenje o njegovoj nesklonjivosti, često odstupa. Takvu praksu ne može se jednostrano okarakterizirati neprikladnom ili u krajnjem slučaju odrediti ju kao način obezvrjeđivanja ili oblik seksističke prakse koja podrazumijeva nepoštivanje ili nijekanje dužnosti koje obnašaju žene jer to ovisi o prožimanju (kon)tekstnih čimbenika. Nerijetko se u medijima to može odrediti kao dio kooperativnih i kompetitivnih govornih strategija za kojima posežu novinari. Tako se spominjanjem sklonjivih prezimena poznatih žena nastoji te osobe učiniti bliskijima, daje im se nota prisnosti i neformalnosti (pogotovo ako dolaze ih političkog diskursa). Također, u situacijama kada treba brzo imenovati osobe, posezanje za sklonjivim ženskim prezimenima može se opravdati i analogijom – težnjom za istošću oblika, odnosno da sve imenice budu uvijek sklonjive. U današnjem javnom diskursu oblici prezimena ženskih osoba na *-ova/-eva* sve više rabe se neutralno te su lišena dodatnih negativnih konotacija i polako postaju dio uzusa te se sve rjeđe dovode u vezu s ocem ili suprugom, odnosno bračnim stanjem žene. Oblici na *-ica* nešto su rjeđi, ali nemaju negativne konotacije kao oblici prezimena kojima se dodaje sufiks *-ka*. Uporaba sklonjivih oblika ženskih prezimena postaje sve dominantnija u javnom jeziku te će u budućnosti to vjerojatno utjecati i na opise i kodifikaciju ženske IF u hrvatskom jeziku.

Kada je u pitanju nesklad u uporabi imenske formule muških i ženskih osoba, smatramo da se on može umanjiti ako se u društvu promiče svijest o potrebi uklanjanja ili umanjivanja te pojave. Ako se žene u nekoj situaciji imenuje imenom i prezimenom, tada isto tako treba referirati i na muškarce. Iako uporaba inicijala uz žensko prezime ima gramatičku i obavijesnu vrijednost, valja ju pri spominjanju osoba različita spola izbjegavati (*V. Pusić i Erjavec*).

Posebno je neuljudna i diskriminatorna neujednačena uporaba imenske formule za žene i muškarce. Kada sudionike jednog spola u nekom događaju imenuju prezimenom ili samo imenom, a sudionike drugog spola punom IF i popratnim apozicijama koje odaju zanimanje, društveni status, titule i slično (npr. *zastupnicima Juri Leki i Mati Paviću*

³¹ Npr. Krleža: *Krležin – krležijanski – Krležijana – krležijanstvo – krležijanci*; Tuđman: *Tuđmanov – tuđmanski – tuđmanizacija – detuđmanizacija – tuđmanizam*.

replacirala je *Šimička*), tada je to istodobno primjer neuljudnosti, seksizma i rodne neravnopravnosti.

I dok muška IF ostaje postojana, imenska formula ženskih osoba gotovo da je u stalnom previranju. Svakodnevica veoma brzo pokazuje da jezične promjene, primjena rodno osjetljivog jezika i navikavanje na nj nisu jamstvo rodne ravnopravnosti ako ih ne prati jačanje svijesti o njezinoj nužnosti.

Literatura

- Alexiadou, Artemis (2001) *Functional Structure in Nominals: Nominalization and ergativity*, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam.
- Austin, John Langshaw (1962) *How to Do Things with Words*, Clarendon Press, Oxford.
- Babić, Stjepan (1991) *Tvorba riječi u hrvatskome književnome jeziku*, Nakladni zavod Globus i HAZU, Zagreb.
- Babić, Stjepan, Finka, Božidar, Moguš, Milan (1996⁴) *Hrvatski pravopis*, Školska knjiga, Zagreb.
- Babić, Stjepan (1995) *Hrvatski jučer i danas*, Školske novine, Zagreb.
- Babić, Stjepan (2006) „Sklanjanje ženskih prezimena na -a”, *Jezik*, 53, 2, 66–68.
- Badurina, Lada (2013) „Red sastavnica na razini složene rečenice i teksta”, *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 39, 2, 299–310.
- Barić, Eugenija i dr. (1995) *Hrvatska gramatika*, Školska knjiga, Zagreb.
- Belaj, Branimir, Tanacković Faletar, Goran (2014) *Kognitivna gramatika hrvatskoga jezika: Imenska sintagma i sintaksa padeža*, Disput, Zagreb.
- Bertoša, Mislava (2002) „Feminizam u lingvistici – lingvistika u feminizmu: odabrane teme”, *Suvremena lingvistika*, 51/ 52, 283–286.
- Birtić, Matea (2008) *Unutarnja struktura odglagolskih imenica u hrvatskome jeziku*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb.
- Brabec, Ivan, Hraste, Mate i Živković, Sreten (1970)⁹ *Gramatika hrvatskoga ili srpskog jezika*, Školska knjiga, Zagreb.
- Bratanić, Maja (2005) „Mjesto žene u jeziku”, *Jezik u društvenoj interakciji*, ur. D. Stolac, N. Ivanetić, B. Pritchard, HDPL, Zagreb – Rijeka, 37–46.
- Cameron, Deborah (1992) *Feminism and linguistic theory*, Hampshire – New York.
- Foucalut, Michael (2001) *Riječi i stvari*, Golden marketing, Zagreb.
- Frančić, Anđela (1996) „Pregled mijena imenske formule i osobnog imena u njoj (na primjerima iz međimurske antroponimije)”, *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 22, 1, 17–36.
- Frančić, Anđela (2006) „Što je osobno ime?”, *Folia onomastica Croatica*, 15, 71–80.

- Frančić, Andela, Petrović, Bernardina (2013) *Hrvatski jezik i jezična kultura*, Visoka škola za poslovanje i upravljanje „Baltazar Adam Krčelić”, Zaprrešić.
- Glick, Peter, Fiske, Susan T. (1997) „Hostile and benevolent sexism: Measuring ambivalent sexist attitudes toward women”, *Psychology of Women Quarterly*, 21, 1, 119–135.
- Gluhak, Alemko (2001) „O hrvatskim prezimenima ženskima i dvostrukima”, *Folia onomastica Croatica*, 10, 67–82.
- Grice, Henry Paul (1987) „Logika i razgovor”, *Kontekst i značenje*, ur. Nenad Mišćević i Matjaž Potrč, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 55–67.
- Hraste, Mate (1953) „O ženskim prezimenima”, *Jezik*, 2, 5, 136–140.
- Ivanetić, Nada (1995) *Govorni činovi*, Zavod za lingvistiku Filozofskoga fakulteta, Zagreb.
- Jenkins, Richard (2008³) *Social Identity*, Routledge, London – New York.
- Katičić, Radoslav (1991) *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika*, Globus i HAZU, Zagreb.
- Kuna, Branko (2002) *Atributni genitiv u hrvatskome standardnom jeziku*, doktorska disertacija u rukopisu, Filozofski fakultet, Zagreb.
- Kuna, Branko (2007) „Sintaktičke i semantičke kategorije u nominalizaciji”, *Sintaktičke kategorije*, ur. Branko Kuna, Zagreb – Osijek, 125–144.
- Kuna, Branko (2012) *Predikatna i vanjska posvojnost u hrvatskome jeziku*, Filozofski fakultet, Osijek.
- Lindauer, Thomas (1995) *Genitivattribut: Eine morphosyntaktische Untersuchung zum deutschen DP/NP-System*, Max Niemeyer Verlag, Tübingen.
- Leech, Geoffrey N. (1983) *Principles of pragmatics*, Longman, London – New York.
- Maretić, Tomo (1924) *Hrvatski ili srpski jezični savjetnik*, JAZU, Zagreb.
- Marković, Ivan (2008) „Hrvatska apozitivna sintagma i sintaksa imenâ”, *Folia onomastica Croatica*, 17, 119–137.
- Marković, Ivan (2012) *Uvod u jezičnu morfologiju*, Disput, Zagreb.
- Marot, Danijela (2005) „Uljudnost u verbalnoj i neverbalnoj komunikaciji”, *Fluminensia*, Rijeka, 17, 1, 53–70.
- Mićanović, Krešimir (2006) *Hrvatski s naglaskom: standard i jezični varijeteti*, Disput, Zagreb.
- Mills, Sara (2012) *Gender Matters: Feminist Linguistic Analysis*, Equinox Publishing, London.
- Pranjeković, Ivo (2001) *Hrvatska skladnja: Rasprave iz sintakse hrvatskoga standardnog jezika*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb.
- Peternai Andrić, Kristina (2014) „Zašto zadržati vlastito ime? Neki pristupi subjektu i imenu u diskurzu Gillesa Deleuzea i Felixa Guattarija”, *Fluminensia*, 26, 1, 119–130.
- Penelope, Julia (1990) *Speaking Freely: unlearning the lies of the fathers' tongues*, New York – London.

- Potrč, Matjaž (1987) „Ime i kontekst”, *Kontekst i značenje*, ur. Nenad Mišćević i Matjaž Potrč, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 135–149.
- Radford, Andrew (1998) *Syntax: a minimalist introduction*, University Press, Cambridge.
- Raguž, Dragutin (1997) *Praktična hrvatska gramatika*, Medicinska naklada, Zagreb.
- Silić, Josip (2006) *Funkcionalni stilovi hrvatskoga jezika*, Disput, Zagreb.
- Stassen, Leon (2009) *Predicative Possession*, Oxford University Press, Oxford.
- Šimunović, Petar (2006) *Hrvatska prezimena: podrijetlo, značenje, rasprostranjenost*, 3. izmijenjeno i dopunjeno izdanje, Golden marketing, Zagreb.
- Trask, Robert Lawrence (2005) *Temeljni lingvistički pojmovi*, Školska knjiga, Zagreb.
- Valentine, James (1998) "Naming the Other: Power, Politeness and the Inflation of Euphemisms",
- Sociological Research Online, Vol. 3, No. 4; dostupno na: <http://www.socresonline.org.uk/socresonline/3/4/7.html>. (preuzeto: prosinac 2014.).
- Vodanović, Barbara (2007) „Prezimena na otoku Pašmanu”, *Hieronymus*, 1, 157–176.
- Yule, George (1996) *Pragmatics*, Oxford University Press, Oxford.

SUMMARY

Branko Kuna

THE MORPHOSYNTAX AND PRAGMATICS OF CROATIAN FEMALE NAMES

The paper focuses on the morphosyntactic properties of female names and the ways in which female first names and surnames are used, as well as on adjectives derived from them in the Croatian language. The collected examples indicate that independent use of female surnames, compared to the independent use of male surnames, demonstrates a great degree of variability because their use has still not been standardized. Due to the fact that female surnames are highly marked when compared to the majority of nouns that can undergo declension, female surnames are frequently modified by word formation procedures, even though this is in stark contrast with the norm. Female surnames that can undergo declension are also used in highly formal contexts due to pragmatic and morphosyntactic reasons.

Key words: *declension; female names; juxtaposition; possessive adjectives; pragmatics; gender equality*